

„de Schouw“

Vereniging van
Vrienden
van de
HOGE VELUWE

Vereniging van "VRIENDEN VAN DE HOGE VELUWE"

U i t d e S t a t u t e n :

Art. 2. De vereniging beoogt het aankweken van een hechte band onder hen, die als donateur de Stichting "Het Nationale Park de Hoge Veluwe", gevestigd te Hoenderlo, steunen, de uitbreiding van het aantal dezer donateurs, alsmede het bijstaan van het dagelijks bestuur van die Stichting in het verwezenlijken van de doeleinden, die hij krachtens de grondregelen van die Stichting heeft na te streven.

Art. 3. 1. De vereniging tracht haar doel te bereiken door in nauwe samenwerking met het dagelijks bestuur van de Stichting "Het Nationale Park de Hoge Veluwe":

- a. in brede kring belangstelling te wekken voor "Het Nationale Park de Hoge Veluwe" door het stimuleren van het bezoek aan dit park;
- b. het organiseren van één of meer "Hoge Veluwe-dagen" per jaar;
- c. het vormen van werkgroepen uit en in bijzondere gevallen mede buiten haar leden, ter bestudering van bepaalde onderdelen, mogelijkheden en belangen van "Het Nationale Park de Hoge Veluwe" en zijn donateurs;
- d. het dienen van advies en/of het doen van voorstellen aan het dagelijks bestuur voornoemd;

B e s t u u r :

Jhr. W.H. de Beaufort, Maarn, Voorzitter.

Prof. Dr. J.F. Kools, Wageningen, Vice-Voorzitter.

C.W. van Calcar, Secretaris, Koningsweg 37, Beekbergen. Tel. 06766 - 500.

Mevr. Ita Kreunen Mees, 2e Secr., "Windewaaï", Hoenderlo. Tel. 06768 - 262.

Mr. C.J. Pické, Penningmeester, Apeldoornseweg 64, Hoenderlo, Giro 951993.

Ch.G. Matser, burgemeester van Arnhem

H.M. Oldenhof, Burgemeester van Ede

Mr. A.L. des Tombe, burgemeester van Apeldoorn

Prof. Dr. H. Engel, Amsterdam

Mevr. J.J. Hacke-Oudemans, Putten

J.H. Memelink, Doorwerth

F.J. Tiele, Schaarsbergen

Mr. F. Oorthuys, Chef afd. beh. v. natuurschoon, dep. O.K.W., Den Haag

Prof. A.M. Hammacher, Dir. Rijksmuseum Kröller-Müller, Otterlo

Ir. J.H. van Tuil, Dir. Nat. Park de Hoge Veluwe, Hoenderlo

Leden

Adv. Leden

Redactie "De Schouw"

adres: "Windewaaï", Hoenderlo

telefoon 06768 - 262

Mevr. J.J. Hacke-Oudemans

Mevr. Ita Kreunen Mees

G. Spanhaak

A.B. Wigman

Elke donateur van het Nationale Park kan lid worden. De minimum contributie bedraagt f 2.50 voor gewone leden; voor echtgenoten van leden f 1.--. Voor Jeugdleden f 1.--. Organisaties en verenigingen kunnen, als zodanig, lid worden voor tenminste f 10.-- per jaar. "De Schouw" wordt U gratis toegezonden.

22e HOGE VELUWE-DAGzondag 7 juni 1959

- Het was het bijna traditie-geworden mooie weer, net niet te warm, toen ongeveer 68 "vrienden" via Rijzenburg op de parkeerplaats bij het museum samen kwamen (twee leden, die wel bij de eerste afroep van namen geweest waren, verdwenen spoorloos?). Deze zondagmiddag was er ook een verheugend aantal jongeren bij (8-14 jaar) dus - toekomstige leden.

Dr. A.D. Voûte bracht ons na een korte wandeling door het bos achter de Steynbank naar een mooie plek tussen de heuvels, een natuurlijk amphitheater, waar oud en jong een plaatsje zocht op 't mos en dennenaalden. Daar vertelde hij ons veel wetenswaardigs omtrent "de beschadigingen van het bos".

Hij merkte op, dat in principe de plantengemeenschap met de plantenvretende dieren een eenheid vormen.

Waren er uitsluitend groene planten, die hun lichaam kunnen opbouwen uit koolzuur uit de lucht en voedingszouten uit de bodem, dan zouden deze stoffen spoedig zijn uitgeput. Deze plantenlichamen moeten weer worden afgebroken, opdat nieuwe voedingszouten en koolzuur ontstaan, waaruit weer andere planten hun lichaam kunnen opbouwen. Dode plantendelen vallen op de grond en worden daar gevreten door zeer vele dieren en vervolgens aangestast door schimmels en bacteriën. Een dode boom bevat een geheel leger van bast- en houtvretende

insecten; maar ook de levende bomen worden reeds bevreten.

Zodra deze vreters van levende plantendelen zo talrijk worden, dat de planten in hun bestaan worden bedreigd, worden zij schadelijk. Voor de bosbouwer zijn zij reeds schadelijk, als zij bewerken, dat de bomen minder hout opleveren.

Deze z.g. schadelijke insecten hebben in de natuur vijanden, waardoor zij in de regel in toom worden gehouden. Deze vijanden zijn grotendeels eveneens insecten.

De bosbouwer ziet in deze insecten en andere dieren vrienden en helpers, die trachten een verstoord evenwicht in de natuur te herstellen, b.v. lievenheersbeestjes, die luizen verdelgen en sluipwespen en sluipvliegen, die hun eieren leggen in poppen en rupsen, die dan tot voedsel dienen voor de jonge larven. Ook zoogdieren en vogels kunnen helpen met het in evenwicht houden van de schadelijke insecten. Wanneer van een bepaald insect b.v. plotseling een overmatige hoeveelheid optreedt, concentreren vogels zich daarop.

Ook mieren komen veelal in groten getale opzetten op de plaatsen, waar schadelijke insecten talrijk zijn, om deze boosdoeners te lijf te gaan.

In de bosbouw is men voorzichtig met het gebruik van chemische middelen om een bepaald insect te verdelgen, want daarmee gaan dan ook hun natuurlijke vijanden er aan, hetgeen het gevolg kan hebben, dat het bos een volgend jaar gevoeliger is voor een plaag dan het anders zou zijn geweest. Liever wordt door b.v. uitzetten van mierenkolonies en dergelijke geholpen.

Dr. Voûte noemde verscheidene voorbeelden van onderlinge opruiming en sanering van het bos. Zo b.v. kunnen muizen een bos vrij maken van de cocons van bladwespen, zodat een muizenrijk bos onvatbaar is voor dergelijke plagen; spechten ruimen grote aantallen schadelijke snuitkevers op.

Indien echter het bos door een plaag met ondergang

wordt bedreigd, dan worden insecticiden toegepast, tegenwoordig meestal vanuit vliegtuigen.

Soms ook kan men door de samenstelling van de bossen te veranderen schadelijke insecten minder gunstige levensomstandigheden geven, b.v. door besting.

Naar de boeiende en vaak geestige voordracht van Dr. Voûte zaten zowel ouderen als jongeren geboid te luisteren, dat was duidelijk te zien, als men de kring eens rond keek. Ook werden allerlei vragen gesteld.

Daarna namen Dr. Voûte en zijn assistent, de heer Doorn, ons eerst mee naar een paar grove dennen in de nabijheid, die al half dood waren en waar de bastkevers danig hadden huis gehouden; hele stukken schors waren afgevallen of zaten los en daarin was een wirwar van gangen te zien, gegraven en gevreten door dennenscheerders, bastkevers, snuitkevers en anderen.

In ons land is een wet, die verbiedt de gevælde bomen na 15 mei ongeschild te laten liggen, omdat na die datum de dennenscheerders deze bomen verlaten. Deze kevers ontwikkelen zich in stervende stammen en zijn als zodanig niet schadelijk; de volwassen kevers echter vreten loten van gezonde grove dennen uit en kunnen daardoor zeer schadelijk worden. Daarom moet het broed worden vernietigd, voordat de jonge kevers zich hebben ontwikkeld.

Er volgde nog een wandeling door bos en heuvels naar een plek, waar tussen de vliegdennen een aantal proefkooien opgesteld stonden; ze waren over een enkele boom geplaatst om dennenbladwespen te kweken, waarvan o.a. de uitwerpselen worden opgevangen om na te gaan hoeveel naalden door een enkele larve worden gevreten en hoeveel uitwerpselen deze daarbij produceert. Ook op de dennen, die verleden jaar aangetast waren geweest, kon duidelijk de schade waargenomen worden, die de dennenbladwespen aanrichten, de toppen van verscheidene

takken waren achtergebleven in groei, daar waar verleden jaar de naalden afgevreten waren.

Na nog even bij een mierenhoop gekeken te hebben, waarvan de bewoners in volle actie waren, trok het gezelschap via de parkeerplaats naar de Koperen Kop, waar in een grote kring buiten gezellig thee werd gedronken en nagepraat. Spoedig was het al weer tijd voor de gebruikelijke welverzorgde avondboterham in de prettig verbouwde zaal. Aan tafel dankte de secretaris, de heer Van Calcar, uit naam van allen de heren Dr. Voûte en Doorn voor de boeiende en levendige uiteenzetting over de bosperikelen.

En ik geloof, dat alle aanwezigen het er roerend over eens waren een bijzonder mooie, interessante en geslaagde Hoge Veluwe-dag te hebben gehad.

I.K.M.

DE DROGTE

- Het spreekt wel van zelf, dat wij Nederlanders, gewend te leven in een vochtig klimaat met vele regendagen per jaar, die wij gelaten incasseren, blij zijn met een periode van zonneshijn.

Dit jaar is in de maanden mei en juni daar rijkelijk van genoten. Voor de bosbouwers evenwel zijn het maanden geweest van grote teleurstelling, intense zorgen en groot geldelijk verlies. Onze Hoge Veluwe is niet gespaard gebleven, integendeel zij heeft vele veren moeten laten. Wat is het geval. Ons bosbezit is van de rijkere, lagere en vochtige gronden teruggedrongen naar de hogere, armere en droge gronden, wijkende voor land-, tuin- en stedenbouw. Op de hoge gronden ligt de grondwaterstand te laag om veel invloed op de vegetatie te kunnen uitoefenen. Deze moet het van de neerslag hebben. De structuur van de bodem, de humustoestand bepa-

len mede de vochtigheidsgraad in de bossen. De Hoge Veluwe is al bijzonder kwetsbaar ten gevolge van de hoge en open ligging, de fijnzandige en schrale bodem.

Het voorjaar van 1959 zette na een vrij lauwe winter vroeg in. De bomen liepen uit, de coniferen maakten forse scheuten. Op 20/21 april maakten hevige nachtvorsten, gepaard met werkelijke vorst tot 3° C. toe, een einde aan deze weelderige groei. Speciaal de exotische kegeldragers leden enorm. Vele exemplaren *Tsuga heterophylla* en *Thuja plicata* gingen geheel verloren. *Picea sitchensis* en jonge aanplant van douglas verloren de nieuwe en de voorjarige scheuten. De zwellende knoppen van Abiessoorten verschrompelden.

De heer Van Tuil berichtte mij, dat de schade door vorst varieerde van 10-80 % van de bovengenoemde soorten; gemiddeld op de gehele bebossing bedroeg de schade 30-35 %. Alleen op rekening van de vorst kunnen 35 ha als beschadigd genoteerd worden en daarvan gingen 12 ha 3-7-jarige cultures totaal verloren. Zij zullen herbebest moeten worden.

Wat betekent dat nu? Om een bos aan te leggen moet men bijtijds een plan maken, de grond bewerken en zorgen uit zaad 2-3-jarige planten gekweekt te hebben of dit plantsoen elders aan te schaffen. Per ha heeft men 2000-2500 ex. nodig, waarvoor men even zo veel plantgaten moet maken. De kosten voor het aanleggen van een bos bedragen + f 2000 per ha. Het verlies van 12 ha betekent dus ten minste f 24.000 aan geïnvesteerd kapitaal, dat verloren is gegaan en dat geen rente zal opbrengen. Bovendien moet er voor de herbebossing een even groot kapitaal geïnvesteerd worden, als..... ja als er dan voldoende plantsoen aanwezig zal zijn op het juiste ogenblik, want alle kwekers en bosbouwers leden onnoemelijke schade door de aanhoudende droogte in mei en juni. Ter illustratie volgt hier een staatje van de neerslag in het eerste halfjaar van 1958 en 1959, gemeten niet op de Hoge

Veluwe, maar op een ander punt van de Veluwe, waar de neerslag voor het K.N.M.I. te De Bilt dagelijks wordt opgenomen.

	<u>1958</u>	<u>1959</u>
januari	110.2 mm	142.- mm
februari	80.7 mm	8.2 mm
maart	29.4 mm	58.7 mm
april	44.8 mm	34.4 mm
mei	58.0 mm	19.2 mm
juni	<u>62.1 mm</u>	<u>23.7 mm</u>
	385.2 mm	286.2 mm

Het verschil in neerslag van 1 jan. - 1 juli 1958 en 1959 is dus 99 mm.*)

Beschouwen wij mei en juni 1959 van dag tot dag, dan krijgen wij het volgende beeld: Op 2, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 29 en 31 mei regende het géén druppel, de overige dagen in totaal 19.2 mm.

In juni regen het eveneens NIET op: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 en 26 juni, de overige dagen in totaal 23.7 mm.

Hieruit blijkt, dat vooral de vele dagen achtereen zonder enige neerslag gepaard met hoge temperaturen en met N.O. wind een funeste drogende invloed op de vegetatie heeft gehad. De verdamping bedroeg 20 % meer dan normaal, volgens wetenschappelijke berekening.

En nu de schade. De droogte, die in het voorjaar, mei en juni kwam, in tegenstelling tot de grote droogte van het jaar 1911 in augustus, en dan nog wel na de boven omschreven nachtvorsten, is zoals de directeur van de Hoge Veluwe het uitdrukt, de klap op de vuurpijl geweest. De niet bevroren, la-

*) Elke ha kreeg dus zo veel minder water als een trein van 99 wagons, elk van 10.000 liter, kan bevatten.

ter uitgelopen Jap. Larix verloren bij duizenden hun naalden. Zelfs exemplaren van 12 jaar en ouder zullen als verloren moeten worden beschouwd. Volgens is er een groot verlies onder het pas verspeende plantgoed in de kwekerijen. En dit had nu juist de reserve moeten vormen voor herstel van de verdroogde bospercelen. Sommige bosbouwers hebben hun kostbare kwekerij kunnen gieten, indien zij over een nabijgelegen waterbron beschikten. Gieten is echter een kostbare en tijdrovende arbeid, die dan toch nog te beschouwen is als een druppel op een gloeiende plaat. Berekent u zelf maar: 1 mm neerslag betekent 1 liter water per vierkante meter, zodat voor een ha 10.000 liter water nodig zijn en wat is nu ten slotte 1 mm water voor de dorstende vegetatie.

Planten houden het lang uit, passen zich aan; de haarwortels zuigen de omgeving tot het uiterste leeg, zodat de aarde daar klontert, barst of verpulvert. Maar er komt een ogenblik, dat het maximum aan draagkracht is bereikt en dan sterft de plant af, soms direct, soms pas na een jaar. Op de Hoge Veluwe en elders namen loofhoutsoorten vroegtijdig de herfstkleur aan, zoals berken, krentebomen, zelfs Amerikaanse eiken. Sommige beuken kregen kraakdroog blad, wat de Veluwnaar betitelt met "ze zijn tabak", zowel in de betekenis van droog als dood.

Zelfs droogte-bestendige planten, zoals struikheide, bosbessen en vossebessen verdroogden bovengronds. Of ze nog zullen regenereren staat te bezien.

Hiermede is meteen het antwoord gegeven op de vraag, waarom plant de bosbouwer exotische houtsoorten aan. Wel, om hout te produceren. Teruggedrongen als de bosbouw is tot de armste gronden, is de inlandse loofhoutcultuur niet lonend. Waar deze in stand gehouden wordt, is dat per gratie van de houtopbrengst der exoten, die vlugger en beter hout leveren.

De droogte, die onder de omstandigheden van dit jaar plaats vond is een uitzonderlijk geval, dat in geen vijftig jaar voorgekomen is. De droogte sloeg alle records. Men moet het risico nemen. De verdroging, zelfs van inlandse planten, had tot gevolg, dat de dierenwereld honger en dorst leed. Vele dieren hebben bovendien behoefte aan baden of zoelen (zich in vochtige grond wentelen). De Edese brandweer deed prachtig werk om met behulp van tankwagens de drinkbakken voor de vogels en het wild te vullen, niet alleen op de Hoge Veluwe, maar ook elders. Alle hulde voor dit initiatief zij hier uitgesproken.

De onvermoeide directeur van ons nationale park kon voor het wild viermaal een vracht voederbieten bemachtigen, tezamen 25 ton, stellig met moeite, omdat het voer voor het vee bij de boeren ook krap begon te worden. Herten en moeflons accepteerden ze gretig. Wellicht is het 't behoud geweest van de zogende moederdieren en hun kroost. Zijn wij nu aan het einde van deze litanie. Geenszins. Op 27 juni begon het te regenen. Dagelijks viel verkwikkende regen tot en met 1 juli, in totaal 23.7 mm. Dit was te weinig, speciaal voor de Veluwe. De uitgedroogde humuslaag was nog niet doordrenkt, daaronder bleef het zand kurkdroog. Dit droogte-pakket in de bodem is moeilijk "in te vochten", oefent nog maanden zijn invloed uit op de diepgewortelde vegetatie. De oprissing werd gevolgd door regenloze dagen en de warmste dag van het jaar op 5 juli: 32° Celsius. Dat was de doodsteek.

Daar komt nog bij, dat de grove dennen-opstanden sinds enige jaren lijden aan schot, d.i. een ziekte, veroorzaakt door een zwam, LOPHODERMIUM PINASTRI (Schrad), waardoor de naalden worden aangetast, verkleuren en voortijdig afvallen. Deze besmette afgevallen naalden herbergen de zeer bewegelijke sporen, die zodanig geaard zijn, dat zij de naalden aan de bomen opnieuw infecteren. Op de

Hoge Veluwe is deze ziekte nooit zo hevig opgetreden als dit jaar. Dus ook dat nog.

Droogte brengt als laatste, maar niet minder angstig euvel mee: brandgevaar. Pers en radio waarschuwen dagelijks om toch vooral voorzichtig te zijn met vuur in bos, heide en duin. Niet roken is daarbij steeds voorschrift. Men kan van zichzelf nog zo overtuigd zijn tot de behoedzame mensen te behoren, toch begrijpt ieder weldenkend mens, dat men verplicht is een voorbeeld te geven aan onvoorzichtige rokers. Rookt men in de buurt van een benzinevoorraad, of in een museum met onschatbare kunstwerken? Immers neen. Waarom dan wel in een bos, waar men jaren arbeid met één slag kan vernietigen. Er komt nog iets bij. Dag en nacht waakt de bosbrandweer met zijn vrijwillige helpers om door snelle berichtgeving branden te voorkomen of spoedig te smoren, zoals dat twee keer gebeurde buiten het hek van de Hoge Veluwe op korte afstand. De langdurige spanning werkt op de zenuwen van al de belanghebbenden. Men is steeds alert of er geen sirene loeit of de telefoon rinkelt. Niet roken betekent een klein bewijs van medeleven met de volhardende, waakzame bosbrandweermannen en met de bouseigenaren. De Hoge Veluwe bleef gelukkig vrij van brandschade. De directeur looft het gedrag van het publiek, wat een troost was in de moeilijke maanden.

Moeten wij na de grote verliezen bij de pakken neerzitten? De Nederlander komt nooit zo goed tot zijn recht dan bij grote tegenslagen. Gemopperd wordt er dan niet meer, maar de handen worden ineen geslagen om te herstellen en opnieuw te beginnen. Schrijfster van dit artikel doet nu zo maar spontaan een beroep op de leden der Vereniging van Vrienden om onze bijdrage voor de voeding van het wild op de Hoge Veluwe te kunnen verhogen. U weet, wij gaven f 250 voor bijvoeding met sesamkoeken. Het is broodnodig meer te geven, wintervoer zal duur worden. Het bestuur van de Stichting van ons

nationale park kan een blijk van sympathie van onze leden bij alle zorgen, die zij heeft, goed gebruiken. Het is een rampspoedig jaar voor het bosbezit, dientengevolge krap voedsel voor het wild. Het gironummer van onze penningmeester der Ver. van Vrienden van de Hoge Veluwe is 951993, Hoenderlo. Vermelden: droogtegift voor het wild.

J.J. Hacke-Oudemans.

Van de gegevens over de Hoge Veluwe, door de heer Van Tuil verstrekt, werd dankbaar gebruik gemaakt.

NASCHRIFT.

Bij het ter perse gaan van "de Schouw" kunnen de volgende cijfers nog worden medegedeeld.

Van 1 tot en met 25 juli waren er wederom 18 dagen zonder enige neerslag. Op de overige dagen viel er in totaal 37.1 mm.

Wij kunnen van een tweede droogteperiode spreken. Deze kwam vooral tot uiting in de toeneming van bos- en heidebranden. Tot 23 juli waren dat er op de Veluwe alleen al 200.

De omvang van de branden is beperkt gebleven, behalve de grote brand op de Z.O. Veluwe op 24 juli. Dit is te danken aan de reeds genoemde hulp der militairen en aan de grote activiteit van het Veluwsch Brandweercomité, dat in vier districten werkt.

De commandanten en ondercommandanten worden bijgestaan door 1800 vrijwilligers. De 20 brandtorens waren in het eerste halfjaar van 1958 26 dagen bezet, in 1959 68 dagen.

De geraamde bewakingskosten zijn dan ook reeds met f 25.000 overschreden. De sterk verminderde regeringssubsidie is nog niet aangevuld door de Gemeentebesturen.

Ligt hier geen taak voor de recreatie op 't hoogste niveau?

J.J.H.-O.

"HOW ANIMALS TALK"

- Op 15 maart j.l. zwierf ik op de Hoge Veluwe in de buurt van "de Plijmen". Heerlijk zonnig en bijna warm weer; lichte Zuid-Oosten wind; ondanks de zaterdagmiddag is het volkomen rustig: blijkbaar nog te vroeg in het seizoen. Om ongeveer 3 uur zag ik in een kleine vlakte, tegen de wind in, op enkele honderden meters afstand een groepje moeflons: twee forse rammen, rustig op de grond liggend en zich nu en dan met de machtige horens de flank schurend, en een achttal ooiën, die in hun buurt liepen te grazen. Ik kon hen nog wat dichterbij naderen, onder de dekking van een tussen ons in gelegen met wat heide begroeide zandwal, waarachter ik plat op de grond ging liggen, zodat ik ze goed kon waarnemen door de kijker, waarboven slechts mijn bruine pet even boven de dekking uitstak. Al grazende dwaalden een vijftal ooiën van de rammen af en kwamen langzaam mijn richting uit, tot ze op een afstand van ongeveer 100 meter toch enig onraad leken te bespeuren: ze keken eens in mijn richting, graasden dan weer, keken weer eens en na enige herhalingen verlegden ze hun graas-richting heel bedaard weer naar de rammen toe: zonder enige vlucht- of schrikbeweging graasden zij "de weg terug", tot ze dicht bij de rammen hun grazen staakten en standbeeldstil stonden. Na ongeveer een minuut stonden de rammen in rustig tempo op en wandelde de hele kudde, zonder enige haast, naar rechts weg, waar ze tussen de dennen verdwenen; van een "op-de-vlucht-gaan" was echter geen sprake: daartoe was het door de ooiën

waargenomene blijkbaar niet verontrustend genoeg. Een vermoedelijk alledaags gebeuren; maar wie dit zich voor zijn ogen ziet afspelen, vraagt zich vol verbazing af: hoe deelden die ooiën hun bevindingen zo nauwkeurig aan de rammen mede; hoe kwamen zij tot het preciese besluit: "het is toch beter om in dekking te gaan, maar haast is er niet bij"? Boeiend wordt dit vraagstuk aan de hand van talrijke soortgelijke gebeurtenissen, behandeld in het vierde hoofdstuk, over "Natural Thelepathy", van het interessante, door de bekende dier-psycholoog William J. Long: "How animals talk" (Harper and Brothers. New-York and London; 1909; 303 blz.).

Hilversum

Dr. J. de Bloeme.

GAAT U ZONDER KIJKER UIT?

- De dierentuin te Basel, zeer de moeite waard om tussen enige treinen door eens te bezoeken, heeft de loffelijke gewoonte gezinsvermeerderingen nieuwe aanwinsten op een groot bord bij de ingang te vermelden.

Zo ging ik dan eens kijken hoe een jong geboren Davidshert er uit zag. Dat viel tegen. De ouders waren waarschijnlijk niet rasecht. Ze waren groot, wat lomp en van platte, uitgelopen hoeven voorzien. Het jonge hertje was evenmin fraai.

Bijzonder mooi was echter een jong moeflonpaar, ram en ooi. Ze liepen maar steeds in het rond op de harde steenbodem van hun verblijf. Het is dan gemakkelijk om alle kenmerken goed op te nemen. De moeflons zijn eigenlijk maar kleine gespierde schapen, 65-70 cm hoog, een goede meter lang met een wollige staart van 10 cm. Het mooist is de kloeke gestalte en de prachtige vacht. Aan de onderzijde van de hals hebben de bokken een donkere baardvormige beharing. De binnenkant van de benen, de

buik, de spiegel en het voorste deel van de snuit is wit. Ook de binnenkant van de beweeglijke oren is bij wit af. Op de achterhand tekent zich een beharing als een zadel af, grijzer dan de rest en dan komt nog de zwarte kleur aan nek, borst, gedeelte der flanken en aan de buitenzijde der benen voor. Al met al een bijzonder mooie, fijn geschaakte vacht. In de winter zijn ze niet zo levendig van kleur, het dichte winterhaar groeit door het bovenhaar heen, verdoezelt de kleuren.

De dichte vacht, doordrenkt van huidvet is een prima waterafstotende regen- en sneeuwjas voor de altijd buiten verblijvende moeflons.

Wat te Basel opviel was een keurige aanduiding op een bord, dat grafisch de groei van de horens voorstelde. In de vierde maand na de geboorte van een ram beginnen de horens te groeien. De vorm is eerst tweekantig, later driekantig met de breedste zijde naar voren. De horens buigen zich eerst naar achteren en naar elkaar toe. Pas na het vijfde jaar buigen ze naar buiten, steeds meer een ronde vorm aannemend. Pas na 12-13 jaar zijn de horens voltooid, bijna een cirkel beschrijvend. Er komen dan wel 30 tot 40 dwarsringen op voor. Na de voltooiing worden de horens wel zwaarder, maar niet langer. Men kan als leek aan de geduchte kopversiering wel degelijk de ouderdom schatten. De ooiën kunnen kleinere horens hebben. Het zijn trouwe moeders, die hun dartel kroost goed behoeden. Als ze schrikken laten ze een schrill gefluit horen. Meestal is echter zo'n waarschuwingssignaal niet nodig. Zoals Dr. De Bloeme beschrijft, beschikken de moeflons ook nog over een geluidloos signaalsysteem.

Waarnemen kan men de schuwe dieren in de natuur alleen met de kijker.

Ons uitzonderlijk mooie terrein op de Hoge Veluwe biedt daartoe een unieke gelegenheid, was mijn conclusie te Basel.

J.J.H.-O.

DE 23e HOGE VELUWE-DAG

wordt gehouden op

z a t e r d a g 17 o c t o b e r 1959

Op veler verzoek deze keer géén lezing, mede in verband met de kortere najaarsmiddag, maar enkel een geleide-wandeling (naar keuze een grotere of kleinere).

Verzamelen om 2 uur op het parkeerterrein bij Rijzenburg, dan per auto naar de Koperen Kop, waar de wandelingen beginnen en ook weer eindigen.

Daarna thee drinken bij de Koperen Kop, die tegenwoordig het gehele jaar open is.

HERINNERINGEN VAN RENTMEESTER

J.H. MEMELINK

G.S.

III

- In dit tweede vervolg van zijn herinneringen als rentmeester tekent de heer Memelink de situatie, zoals hij deze aantrof na zijn indiensttreding bij de familie Kröller en schetst hij de ontwikkeling van het beheer van het landgoed Harscamp, de Hoge Veluwe en het ontginningsbedrijf De Schipborg, gedurende en na de eerste wereldoorlog. Het is een belangwekkend hoofdstuk, waarin voldoening entrots over bereikte resultaten worden afgewisseld met teleurstelling en ergernis. Mevrouw Kröller was een dominerende figuur. Haar wil was wet. Zij vertoefde veel in Hoenderloo en liet zich dikwijls tot in finesses met de gang van zaken in. Conflicten bleven daardoor niet uit. Het is gebeurd, dat zij uit de auto stapte in de buurt van de Delense Was, ongeveer een uur gaans van de Zwarte Berg - haar

pied à terre -, en tegen Memelink zei: "Vandaag kan en wil ik niet meer met U praten....." Enkele dagen later werd na het drinken van een kopje koffie de samenwerking dan weer op de oude voet voortgezet.

Haar richtlijnen en beslissingen waren voor de rentmeester soms moeilijk verteerbaar. Op het modelbedrijf "de Harscamp" werd met het beste van het beste gewerkt. Desniettemin besloot mevrouw Kröller op een bepaald moment het schitterende, zwartbonte stamboekvee, de mooiste koppel van Gelderland, van de Harscamp over te brengen naar de Schipborg, een groot, echter slecht beheerd landbouwbedrijf in Drente. "Er ging een kreet van afkeuring op in de veeteeltkringen", schrijft de heer Memelink. "Een uitgelezen stam ging door deze overplaatsing verloren."

Intussen zou het onjuist zijn aan de strubbelingen, die menigmaal het werk vergezelden, al te groot gewicht te hechten. Zij hebben de totstandkoming van het levenswerk der Kröllers, ons Nationale Park met zijn rijkdommen van natuur en cultuur, niet verhinderd. Rentmeester Memelink laat in zijn herinneringen volop ruimte voor de erkenning van de duurzame betekenis van wat de heer en mevrouw Kröller voor Nederland hebben ondernomen.

Hij schrijft met piëteit over de heer Kröller en toont tussen de regels door duidelijk zijn respect voor de wilskrachtige figuur van mevrouw Kröller. Wij willen hem nu verder in zijn geschrift op de voet volgen.

+++

Na de aankoop van het landgoed werd ten aanzien van de bosbouw onmiddellijk een andere koers gevolgd. Haalde de boswachter van de vorige eigenaar bij dunningen de mooiste bomen weg, waarvoor hij de hoogste prijzen kon bedingen, zodra het landgoed eigendom was geworden van Wm.H. Müller & Co Algemene Exploitatiemij, moesten juist die beloven-

de opstanden blijven staan en werden, behalve de dode en zieke exemplaren, de kromme bomen verwijderd. Dat gebeurde in de z.g. cultuurbossen, die t.z.t. geld in het laadje moesten brengen. De eerste tien, twintig jaren moesten steeds minderwaardige bomen worden opgeruimd, doch ten leste begon dit beleid vruchten af te werpen. Nu, na zo veel jaren, komt men toe aan het betere hout - men kan al tweede en zelfs hier en daar eerste kwaliteit aanbieden -, waardoor de netto-opbrengsten, afgezien van de algemene prijsstijgingen, in niet geringe mate zijn opgelopen.

In de natuurbossen werd er steeds zeer streng op gelet, dat natuurschoon behouden bleef, ja werd vermeerderd. Ook bij de aanplantingen gold dit principe. De heidegronden deelden ook in de zorg, die aan het landgoed werd besteed.

Aanvankelijk liet men deze gronden gewoon liggen, maar het bleek spoedig, dat deze opvatting onjuist was. De heidestruiken werden oud en stokkerig en konden ongunstige invloeden als droogte en vretelij van het heidehaantje niet meer doorstaan. Op vele plaatsen stond de heide dood op stam. De ervaring heeft geleerd, dat deze verslechtering kon worden voorkomen door de heide bij voorbeeld om de tien of vijftien jaren af te branden of te maaien. Doch het afmaaien en het opruimen van de gemaaide heide is een omslachtig werk, vooral als het om honderden hectaren gaat. Het afbranden is voorts niet ongevaarlijk voor de omringende bossen. Vroeger zorgden de schapen en de scheper voor de verjonging. De dieren knabbelden steeds de jonge scheuten af, zodat deze geen kans kregen houderig te worden en als dat niet afdoende was, dan hield de scheper er in droge tijden wel een vlammetje bij. Het is steeds de bedoeling geweest de heide zo veel mogelijk in goede toestand te houden. Op de Hoge Veluwe werd daar het nodige aan gedaan, ook al omdat de jonge heide zo'n uitstekend voedsel is voor de herten, reeën en moeflons, terwijl de

oude voor dit doel zo goed als geen waarde heeft. Met de afgemaaide heide werden vaak onvruchtbare beboste terreinen bedekt. Dat bleek voor de groei van de beplanting zeer belangrijk te zijn. De grond blijft steeds in de schaduw en ondergaat minder temperatuurschommelingen. Ook geeft deze heide op de duur enig humus en plantenvoedsel.

Er is een tijd geweest - en die ligt nog niet zo ver achter ons - dat de zandverstuivingen moesten worden beteugeld, omdat ze een gevaar opleverden voor de naburige landerijen. Elk jaar werden grote oppervlakten zand met helm beplant om de verstui-ving de baas te blijven. Ook werden wel wallen van takkebossen geplaatst om het vliegende zand tegen te houden. Schapen werden in de verstuiwing zo veel mogelijk geweerd. De kleine hoefjes maakten de bodem te veel open. In opdracht van het Provinciaal Bestuur werden wegen uitgezet, waarlangs de kudden mochten worden gedreven. Tal van wegen he-ten nu nog "schaapsdrift" als een herinnering aan die oude toestand. Nu wil men de zandverstuivin-gen graag behouden, omdat zij in het natuurschoon zo'n belangrijke rol spelen. Het wandelen in een zandverstuiving bij niet al te woest weer is een zeldzaam genot. Eindeloze vlakten met hier en daar opgestoken heuvels, waarop een enkele vliegden of een berk staat, die zich heeft kunnen handhaven. De wind speelt met het zand en legt het neer in grillige figuren.

+++

Na de eerste wereldoorlog kreeg de uitbreiding van het landgoed Hoenderlo haar beslag. Het duurde niet lang of de heer en mevrouw Krölller kwamen meer dan anders, zoals zij dat noemden "naar bui-ten" om op hun landgoed rust te nemen. Mevrouw was zeer vermoeid van haar werken in de Duitse hospitalen. Duitsland was haar geboorteland. De heer Krölller had gedurende de oorlog als bemidde-laar veel en uitnemend werk verricht, waarvoor hem

door de regering en anderen veel dank is gebracht. Toen de rust was weergekeerd, werden grote uitbreidingsplannen voorbereid, waarmede aanzienlijke kapitalen waren gemoeid. Kaarten van de naburige terreinen werden voor de dag gehaald en de heer J.C. Mulder te Arnhem kreeg de opdracht samen met de rentmeester moeite te doen om zo spoedig mogelijk het landgoed Hoenderloo te vergroten. Het verkrijgen van grote bezittingen is vaak gemakkelijker dan van kleine stukjes. De merendeels kleine eigenaren van grond in "De Bunt" waren zo aan hun omgeving en hun eenvoudige woningen gehecht, dat het een zeer moeilijk en tijdrovend werk was om al die lapjes grond te kopen. Telkens moesten naaste familieleden en goede burens worden ingeschakeld, die dan een flinke provisie kregen. Ook kon men vaak het doel bereiken door elders meer land en een betere woning ter beschikking te stellen. De heer Krölller gaf een flinke oppervlakte cultuurgrond met huizen er op aan een woningbouwvereniging, die vaak bemiddelend optrad bij huisvestingsproblemen. Het was er om te doen alle aankopen binnen één grote afrastering te brengen. Daarvoor was een afgerond bezit nodig. Openbare wegen en paden werden aangekocht om het landgoed voor het publiek en het verkeer te kunnen afsluiten. Wat heeft het veel moeite en geld gekost om de vroegere gemeenteweg Otterloo-Hoenderloo in eigendom te krijgen. Daarvoor moest aan de noordkant van het bezit een nieuwe weg worden aangelegd, waarbij nog een groot bedrag moest worden neergeteld om de gemeente Ede in staat te stellen elders andere wegen te verharderen. Om dit alles te bereiken had de heer Krölller onverplicht al vele jaren een aanzienlijke fornsenbelasting betaald, waarmee de gemeente niet onbelangrijk was gebaat.

+++

Mevrouw Krölller was zeer kunstzinnig en wist zich te verzekeren van de raad en de medewerking van

de heer Bremmer, kunstcriticus te Den Haag. Zij verzamelde schilderijen, tekeningen, beeldhouwwerk, glas- en aardewerk om dat t.z.t. op het landgoed ten toon te kunnen stellen. Voorlopig kreeg dit alles een plaats in de zalen van de panden Lange Voorhout 1 en 3 in Den Haag boven de kantoren van de fa. Müller & Co. Mevrouw Krölller had ook grote bewondering voor de bouwkunst. Tijdens de eerste wereldoorlog verbond Dr. Berlage zich om op de Hoge Veluwe het nu beroemde jachtslot te bouwen, waarin de legende van St. Hubertus moest worden gesymboliseerd. Berlage ging uit van de gedachte het huis aan de voorzijde in het water te zetten. Hij wilde daarvoor een grote vijver graven met een kunstmatige, vaste bodem en het water uit de ondergrond oppompen om de plas op peil te houden. In de buurt echter van Het Veentje, een waterplas, die reeds op de alleroudste kaarten voor komt, bevond zich ongeveer 1.20 meter beneden het maai-veld een harde, vaste oerlaag, die verhinderde, dat het daarboven staande water wegzakte. Men besloot die vaste laag als vijverbodem te benutten en het gebouw zo te plaatsen, dat van de bodem kon worden geprofiteerd. Voor de aanvoer van het water werden twee krachtinstallaties gebouwd, die echter nooit zijn gebruikt, omdat het water in de vijver, ook zonder deze kunstwerken, op voldoende hoog peil bleef. Toen men evenwel met de fundamenteën gereed was, bleek het uitzicht te gering te zijn. Dan maar het huis op een andere plaats gezet, waar het uitzicht beter was. Maar daar ontbrak de vaste laag in de ondergrond. Mevrouw Krölller betreurde deze gang van zaken, maar zij wilde toch niet van het nieuwe plan afzien, al zou daarmee het maken van een kunstmatige bodem onder een gedeelte van de vijver gemoeid zijn. De verplaatsing kostte een paar ton. De heer Krölller was over deze schadepest slecht te spreken.

+++

Na het heengaan van de heer Berlage verscheen al spoedig de Nederlandse beeldhouwer Dr. Mendes da Costa. Hij had van mevrouw Krölller het verzoek ontvangen naar Hoenderloo te komen voor een bespreking. Daarbij ontwikkelde zich de volgende gedachtenwisseling:

Mevrouw Krölller zeide: "Het is mij opgevallen, dat U zo vele belangrijke kunstwerken hebt gemaakt, waarvan ik er gelukkig een aantal in mijn bezit heb, maar dat het allemaal "klein goed" is."

Dr. Mendes da Costa antwoordde: "Mevrouw Uw opmerking is juist; de reden, waarom ik zo vele kleine voorwerpen maak, is, dat deze gretig afzet vinden, terwijl ik vrees, dat men mij met de grotere zal laten zitten."

"Dat begrijp ik, maar dan zal ik U in de gelegenheid stellen een groot standbeeld te maken om dat hier op de Hoge Veluwe te plaatsen. Ik verneem daarvoor gaarne Uw condities."

Het was ook hier de bedoeling een werk te krijgen van een excellent kunstenaar en dan van een omvang en grootte, die paste in de uitgestrekte gebieden van het landgoed. Wie echter zou de eer te beurt vallen, dat voor hem een standbeeld werd opgericht? Verschillende namen werden genoemd, maar men kwam niet aanstonds tot een keuze. Later hoorde de heer Memelink, dat de beeldhouwer de opdracht had gekregen een beeld te maken van Generaal De Wet, de bekende Zuidafrikaanse Boerenleider.

Toen dat klaar was en goedgekeurd, moest er een passende plaats voor worden gevonden. Mevrouw en mijnheer Mendes da Costa zijn met Memelink anderhalve dag aan het zoeken geweest. Zij hadden de beschikking over een jachtwagen, bespannen met twee paarden en daarmee reden ze rustig en kalm over het landgoed, van de ene plaats naar de andere. De beeldhouwer kon maar geen geschikte plek vinden, totdat het gezelschap eindelijk arriveerde in het Otterlose zand. Daar sprong Mendes da Costa

uit het rijtuig en riep spontaan uit: "Hier moet het staan, daar bij die Koppies (opgestoven zandheuvels), daar tegen de blauwe hemel."

En daar is het geplaatst. Het stelt een forse mannenfiguur voor met een blik, die spreekt van een onbuigzame wil. Hij heeft de linker hand op het hart ten bewijze van standvastigheid en trouw. Op het voetstuk zijn op een rij de koppen van andere bekende Afrikaanse Boerenleiders aangebracht met het geweer in de aanslag. Hierbij vallen direct de beeltenissen van de presidenten Krüger en Steijn in het oog. Vooral ex-president Steijn werd door mevrouw Krölller zeer bewonderd, als staatsman, maar ook als geleerde. Zij heeft te zijner ere op het landgoed een parkje laten aanleggen, dat naar hem is genoemd. Het stelt het schip vaneen kerk voor, een heidevlakte, waarin een groot kruis is aangebracht en dat is ingesloten door twee rijen lindebomen. Op de plaats van de preekstoel staat een bank, die ontworpen is door prof. Henri van de Velde, een Belgische architect, die later meer en belangrijker opdrachten van mevrouw Krölller heeft gekregen. Boven die bank is een embleem aangebracht, dat ook in alle boeken van de president voorkomt. Links bevindt zich een cirkel, die een vergrootglas moet voorstellen, rechts een figuur, die men moet zien als een barometer met een zwaard in het midden. Steijn heeft daarmee willen zeggen, dat men alle dingen goed en juist moet zien en ook de verhoudingen in acht moet nemen tussen dat, wat men doen en laten moet. Nadat men goed heeft nagedacht, gewikt en gewogen, moet men met het zwaard de knoop doorhakken. Dan niet meer talmen, maar doen.

Mevrouw Krölller was op dit parkje en op die bank zeer gesteld. Het onderhoud daarvan moest steeds in de puntjes geschieden. Memelink heeft vaak het verzoek gekregen daar extra op te willen letten en dit ook te doen na haar verscheiden. Hij heeft dat natuurlijk beloofd en is die belofte nagekomen.

JUBILEUM - FOTO- EN TEKENWEDSTRIJD

Wij herinneren onze leden er aan, dat de inzending sluit op 1 november a.s.

De bedoeling is onze Vereniging van Vrienden te laten medewerken aan de samenstelling van het album voor het jubileum van de Stichting Het Nationale Park de Hoge Veluwe in 1960.

De uitslagen van geaccepteerde en bekroonde inzendingen wordt bekend gemaakt in de Lente-Schouw van 1960.

De voorwaarden zijn op een inlegvel bekend gemaakt in de Winter-Schouw 1958. Voor zover voorradig zijn deze voorwaarden nog te verkrijgen tegen inzending van f 0.25 bij Mevrouw Kreunen Mees, "Windewaai", Hoenderloo.

VERDWIJNEN VAN SOORTEN IN HET PLANTENRIJK

- Het zal trouwe bezoekers van het Park zijn opgevallen, dat het vingerhoedskruid (*Digitalis purpurea*) dit jaar, in tegenstelling tot 1958, toen deze plant rijkelijk bloeide, vrijwel niet waarneembaar was.

Het komt dienstig voor er op te wijzen, dat dit niet het absolute verdwijnen behoeft te betekenen. Er komen vrij veel plantensoorten voor - o.a. is dit bekend van orchideeën - die zich als gevolg van buitengewone omstandigheden, als b.v. een langdurige, extreme droge zomer of een felle winter niet bovengronds ontwikkelen en dus voor ons niet te zien zijn.

Ook zonder die uitzonderlijke omstandigheden kan de plant van het toneel verdwijnen, om dan soms na

enige jaren weer op te duiken.
Laat ons hopen, dat dit ook met de Digitalis het
geval is, omdat deze plant zo'n aardige stoffe-
ring van het terrein betekent.

Van T.

RESULTATEN VAN VOGELCULTUUR

- Uit de contrôlelijsten van de bezetting der
houtbeton-nestkasten, waarvan er thans 300 op de
Hoge Veluwe zijn aangebracht, blijkt, dat het leeu-
wenaandeel er van in het seizoen 1959 bewoond was
door de koolmees (196 x) en de pimpel (42 x), ter-
wijl door de gekraagde roodstaart, die gewoonlijk
in enige tientallen exemplaren vertegenwoordigd
blijkt, thans slechts één kastje betrokken werd.

De eenzijdige vestiging is opvallend.

Er waren - ouders en jongen - in twee broedsels
totaal 3132 stuks, tegen 2081 in het voorafgaande
jaar, hetgeen aan de droge zomer met zijn rijke in-
sectenleven mag worden toegeschreven. De zich ge-
leidelijk Oostwaarts uitbreidende bonte vliegevan-
ger broedde met succes in twee paartjes; er vlo-
gen van deze soort 23 jongen uit.

W.

"VRIENDEN"-PLICHT

- Al bestaat de mogelijkheid, dat enkele van de
branden in bos en hei door een kwaadwillige zijn
gesticht, zo blijft onze verantwoordelijkheid voor

ons toch reeds zo karige natuurbezit onverminderd bestaan en behoort het besef van deze verantwoordelijkheid zelfs de meest verslaafde roker zich het genot van sigaret, sigaar en pijp in bos en hei te doen ontzeggen. De leden onzer Vereniging, die zich VRIENDEN noemen van de Hoge Veluwe, maar dit vanzelf van ons gehele natuurbezit zijn, zullen daarin het voorbeeld moeten geven.

D E F A Z A N T

Waar onverwacht het pad zich buigt
stond op een klein vak open land
tusschen de bosschen en het ruigt
in 't klare herfstlicht de fazant.

Geruischloos knielde ik op den grond,
mijn hand zocht waar de kijker hing, -
en nader schoof de held're ring
tot scherp het beeld geteekend stond.

Goudbruin, waarlangs in ademing
verdoffen en gloeien rusteloos vloog, -
de staart die vleuglen purper ving,
de kop met het juweelenoog.

En toen ik fel en feller zocht,
wist ik dat in dit klein stuk glas
de afgebeden lusthof was,
die ik voortaan betreden mocht.

Ida Gerhardt.

LECTUUR VAN EIGEN BODEM

Nieuwe bijdrage tot kennis van Ds. Heldrings
leven en werken en het dorp Hoenderloo.

"....Een gids begeleidde ons van Beekbergen in de richting van den Pampel. Het was bijna onmogelijk, tegen den ruw waaienden zuidwesten wind, die ons telkens met het stuifzand in het aangezicht geeselde, voort te dringen. Hoe menigwerf zeide ik tot mij zelve: "Men behoeft waarlijk niet naar Afrika te reizen, om zich een denkbeeld van zandwoestijnen te vormen...." Zoo klommen wij van heuvel tot heuvel, totdat wij tusschen twee bergen wederom eene groote heidevlakte in het oog kregen. "Hier hebt gij", zeide hij toen, "het nieuwe dorp Hoenderloo voor U."

Aldus beschrijft dominee Ottho Gerhard Heldring in een der eerste jaargangen van de Geldersche Volksalmanak een bezoek aan het vlek Hoenderloo, dat hij op een dagenlange wandeling over de Veluwe met zijn vriend R.H. Graadt Jonckers in de zomer van 1839 had ontdekt. Hij was toen 35 jaar, een jong en zeer ambitieus predikant te Hemmen (Bet.), die als een soort geestelijk wegbereider voor het kleine Gelderse hei-gehucht kan gelden en zich persoonlijk zeer heeft ingespannen, om zowel de materiële als de onstoffelijke noden der arme bewoners te lenigen.

Hij bereikte veel: kerk, school, ontginningen, een waterput, al mag er misschien geen hoger waarde aan worden toegekend dan aan die van een stuk lokale historie, welke nochtans bijzonder interessant is. Ge vindt de invloed van Heldring op deze sobere samenleving in een viertal hoofdstukken geschetst in het pas verschenen boek: " M A A T S C H A P P I J , S C H O O L E N K E R K " door dr. M. Elisabeth Kluit, bibliothecaresse van de Amsterdamse Gemeentelijke Universiteit en verschenen bij de drukkerij Stichting Hoenderloo.

A.B.W.

